

DE CÂND SE OPUNE LIBERALISMUL NAȚIUNII? DESPRE FALSA IPOTEZĂ A INCOMPATIBILITĂȚII DINTRE TEORIILE LIBERALE ȘI DISCURSUL NAȚIONAL

Sergiu Mișcoiu

*«Une nation coextensive avec l'humanité
n'est en aucun cas une contradiction en
termes» (Liah Greenfeld)*

Numeroase cercetări aparținând politologiei și istoriografiei contemporane, mai mult sau mai puțin încadrabile în ceea ce am putea numi, în terminologie post-modernistă, un *trend științific*, au consolidat teoria conform căreia națiunea, mai ales sub forma statului-națiune, reprezintă o idee străină de valorile liberale¹. Mai mult, aceste cercetări creează impresia că există o opoziție istorică între asocierile politice liberale și cele naționale, respectiv între liberalism și naționalism, ultimul înțeles în cel mai larg sens posibil. Acest articol încearcă să schițeze câteva argumente generale care să infirme ideea unei incompatibilități conceptuale între atitudinile liberale și cele naționale și să demonstreze că teoria potrivit căreia este posibil un liberalism național este susținută de cel puțin tot atâtea argumente ca și teoria opoziției dintre cele două idei politice. O asemenea demonstrație poate părea una utilă, mai ales dacă ținem seama de faptul că unul dintre cele mai importante partide politice autohtone se pretinde a fi atât liberal, cât și național.

În cele ce urmează, vom arăta, mai întâi, că cele două concepte – cel liberal și cel național – aparțin aceleași viziuni moderne și democratice asupra societății, împrumutându-și reciproc elemente ideatice constitutive. Mai apoi, vom demonstra că teza opoziției dintre cele două idei politice se bazează pe considerarea exclusivă a unei anumite perioade istorice și pe extrapolarea conținutului acesteia asupra întregii existențe a celor două concepte. În fine, vom arăta că, în perioada actuală, asistăm mai degrabă la o „alianță” între cele două discursuri, liberalismul pan-european bazându-se pe federarea voluntară și conștientă a liberalismelor naționale.

1. Privită din perspectivă civică, identitatea națională reprezintă o componentă politică a mai largului bagaj general-identitar, bagaj care cuprinde, cumulativ și în

---

¹ Vezi, printre alții: Stephen Holmes, *The Anatomy of Antiliberalism*, Harvard University Press, 1999; Jeff McMahan, Robert McKim (eds.), *The Morality of Nationalism*, New York, Oxford University Press, 1997; Jean Delannoi, Pierre-André Taguieff, *Théories du nationalisme. Nation, nationalité, ethnicité*, Paris, Kimé, 1991.

sucesiune ascendentă, toate raportările sociale pozitive ale individului² (familie, ceată-cătun/cartier, gintă/sat-oraș, trib/județ-provincie-regiune). Dimensiunea politică a identității colective, la care individul este parte, este reprezentată tocmai de componenta națională. O asemenea definiție a națiunii – sub forma identității colective – corespunde atât teoriei cât și practicii sociale și permite explicarea permanenței structurii naționale – singura formă de organizare socio-politică care și-a dovedit, până acum, vocația instituțională stabilă. Națiunea este deci, în lumina acestei teorii, o identitate colectivă asumată, pentru prima oară în istorie, din perspectiva integratoare a drepturilor și îndatoririlor politice³.

Or, ce reprezintă liberalismul clasic⁴ altceva decât acel curent care urmărește fundamentarea unei ordini sociale și politice bazate pe drepturile omului? Definit în sens larg, liberalismul clasic reprezintă tocmai acea teorie și practică politică care a susținut aplicarea principiilor iluminismului la nivelul statului, fundamentând națiunea, sub forma ei civică și modernă. La mijlocul secolului XIX, gânditorul liberal John Stuart Mill explica, cu argumente solide, necesitatea existenței cadrului identitar național pentru instaurarea unei ordini liberale a pluralității intereselor și ideilor⁵. În ceea ce privește planul practicii politice, evoluția istorică din secolele XVII-XIX demonstrează, cu toate diferențele regionale, că liberalismul nu numai că nu s-a opus edificării națiunilor europene și americane, ci și-a găsit, în multe cazuri, principala rațiune politică în procesul construirii națiunii. Este dincolo de orice dubiu că, în timp ce, bunăoară, la începutul secolului XIX, forțele conservatoare susțineau stabilitatea marilor imperii multinaționale, partidele și grupările liberale își făceau un crez politic din constituirea națiunilor independente.

O obiecție majoră la cele afirmate mai sus ar putea fi aceea că discursul liberal, în forma sa anterioară expansiunii naționalismului, nu înglobează națiunea. În opinia adepților teoriei opoziției conceptuale dintre liberalism și națiune, absența referinței la națiune în discursul liberal clasic și prezența valorilor universale reprezintă tocmai dovada unei contradicții între opțiunea națională și cea liberală⁶. Mai departe, adepții acestei teorii susțin că liberalii se vor fi pliat la principiul național fie din oportunism – discursul național fiind aducătorul unui prețios capital electoral în rândul clasei de mijloc emergente, fie dintr-o necesitate mai puțin conjuncturală, dar la fel de lipsită de fundament natural – aceea a consolidării statornice a statului național, consolidare care obliga la o “naționalizare” a discursului politic. Deși ambele argumente conțin elemente care pot părea valide, ele cad în aceeași capcană a auto-contradicției: dacă liberalismul este fundamental străin – dacă nu chiar opus – națiunii, cum a reușit acesta să înglobeze cu atâta facilitate discursul național și să capitalizeze politic pe baza acestuia?

Contradicția pretins ontologică dintre națiune și liberalism nu își găsește aici argumentele, ci tocmai contra-argumentele. Rămâne de schițat stabilirea locului națiunii

² În teoriile identitare împrumutate din psihologia socială, sunt considerate raportări pozitive identificările indivizilor cu anumite repere și raportări negative absența identificărilor respective. Vezi Edmond-Marc Lipiansky, *Identités et communication*, Paris, PUF, 1992, p. 2-6.

³ Vezi teoria națiunii ca identitate colectivă explicată în Sergiu Mișcoiu, *The False Assumption of the Opposition Between the National and the European Self-Identifications*, în Grigore Vasilescu (ed.), *Philosophy of European Unification*, Chișinău, Jean Monnet Project, 2004.

⁴ Prin “liberalism clasic” înțelegem aici ansamblul teoriilor proto-liberale sau liberale din secolele XVI și XVII, aparținând școlilor de gândire engleze sau apropiate acestora.

⁵ Vezi John Stuart Mill, *Considerations on Representative Government*, Oxford, Basil Blackwell, 1946 (1861), p. 294-295.

⁶ Așa cum arată și Richard Flathman în *Toward a Liberalism*, Ithaca, Cornell University Press, 1989, p. 52-54.

în teoria liberală clasică. Observațiile de mai sus, potrivit cărora liberalismul clasic se bazează pe un discurs universalist sunt corecte. Presupusa contradicție dintre principiile universale și cele naționale se dovedește a fi însă greșită. Din perspectivă liberală, valorile universale au nevoie de ceea ce, în limbaj “tehnic”, numim “spațiu politic” sau “sferă politică”, adică de un cadru geografic, demografic și cultural limitativ al aplicării acestora. Contravine această limitare principiilor liberale clasice? Din perspectivă contemporană, contradicția dintre idealul universalității și constrângerile spațiale, demografice și culturale poate părea evidentă. Însă această contradicție nu a reprezentat o preocupare pentru înșiși “fondatorii” liberalismului, tocmai pentru că necesitatea ordonării și limitării spațiale a universalului corespundea perfect cu idealul instaurării relațiilor civico-politice la nivelul comunității. Ca o consecință mai mult implicită, națiunea modernă este fondată de către liberali ca un spațiu politic universal. Nu constrângerea spațială sau culturală, ci credința liberală în necesitatea fondării și dezvoltării unui spațiu politic universal a determinat dimensiunea națională a discursului liberal. Națiunea civică apare ca un spațiu politic universal în miniatură, dar într-o perpetuă și legitimă extindere, având menirea de a cuprinde întregul glob pământesc⁷. Primele state-națiune moderne, animate de idei liberale, au înțeles să își promoveze legitimitatea politică dincolo de frontierele proprii, în colonii, chiar dacă, datorită constrângerilor practice, aplicarea acestor idei a fost drastic limitată⁸.

2. Și, totuși, ce a determinat realizarea unei convergențe sporite de opinii în rândul multor cercetători privind opoziția dintre națiune și liberalism? Principalul motiv este cel al poziționării an-istorice a acestor cercetători: liberalismul ca întreg este privit prin prisma neo-liberalismului avansat și a libertarianismului din doua jumătate a secolului XX, curente care resping, în lumea globalizată, orice formă de limitare a libertății individului, cadrul național fiind perceput prin sine-însuși ca reprezentând o asemenea limitare⁹. Această evoluție, relativ recentă, a anumitor curente liberale a determinat o repliere a unei întregi serii de grupări intelectuale și de forțe politice care au avut ca principal mesaj depășirea statului-națiune. Națiunea devine, în acest tip de discurs, un element constitutiv al *establishment*-ului reacționar, în timp ce misiunea aparent istorică a liberalismului a fost aceea de a combate orice formă de reacționarism, și deci inclusiv națiunea.

Modificarea fundamentală din discursul liberal trebuie plasată în contextul istoric al transformării statului-națiune în statul-providență. Această transformare a dus la epuizarea discursului liberal clasic și a bazei electorale tradiționale liberale în cele mai multe dintre statele europene devenite „providențiale”. Resorturile noului discurs liberal se regăsesc în combaterea a ceea ce părea a fi alianța ideologică contra naturii dintre conservatori/creștin-democrați și social-democrați/socialiști, constituită în jurul statului-providență și la care unele forțe “semi-liberale”¹⁰ au aderat. Confundarea națiunii cu statul redistributiv a determinat o contra-reacție a liberalilor radicali care au dat tonul nu numai eliminării națiunii din discursul politic liberal, dar și înfierării acesteia pe baza considerentelor schițate mai sus.

Asistăm, așadar, la o structurare a discursului liberal radical sub impactul, pe de o parte, al fenomenului globalizării, pe de altă parte, al consensului afișat de către

⁷ Dominique Schnapper, *La communauté des citoyens. Sur l'idée moderne de nation*, Paris, Gallimard, 1994, p. 29.

⁸ *Ibidem*, p. 35-38.

⁹ Vezi, mai ales, Robert Nozick, *Anarchy, State, and Utopia*, New York, Basic Books, 1974.

¹⁰ Ne referim în special la acele grupuri care vor constitui, mai târziu, curentul social-liberal.

celelalte curente politice în jurul statului-providență, un stat în mod necesar puternic și împotriva căruia liberalii par a fi luptat dintotdeauna. Afinitatea liberalismului față de dimensiunea globală și necesitatea supraviețuirii politice determină deci opțiunea „de-naționalizării” discursului liberal începând cu anii 1950. Putem identifica, în această perioadă de trecere la post-modernitatea de masă¹¹, punctul de maximă influență în istoria discursurilor liberale despre națiune și chiar în istoria gândirii liberale referitoare la națiune. Ideea conflictului dintre individ și formele de organizare statală reprezintă baza teoretică a libertarianismului, curent liberal care și-a găsit un ecou profund mai ales în mediile universitare anglo-saxone, dar și în unele cercuri intelectuale europene, relativ influente¹².

Perceperea an-istorică a componentei naționale a liberalismului, prin prisma unică a principiilor libertariene opuse națiunii, reprezintă cheia înțelegerii tezei opoziției structurale dintre liberalism și națiune. Ecoul acestei teze în rândul comunității științifice se bazează tocmai pe dezvoltarea, în perioada amintită, a curentelor anti-stataliste și anti-naționale, extrem de populare printre intelectualii de stânga ne-comuniști, care considerau că „anexarea” liberalismului ar putea reprezenta un *acquis* respectabil și o sursă de legitimitate¹³, prin alăturarea sa discursului multiculturalist, anti-rasist și anti-sexist. Imaginea creată în literatura de specialitate întărește convingerea conform căreia opoziția dintre liberalism și națiune este una fundamentală și înscrisă în durata lungă a istoriei, deși, în realitate, aceasta corespunde numai unei perioade istorice determinate, și anume anilor 1950-1980.

3. Caracterul efemer al opoziției dintre liberalism și națiune este reliefat de însăși critica liberală a discursului anti-național. Existența curentului „liberal-naționalist”¹⁴ identificabil în revigorarea orientărilor liberale „de dreapta” la mijlocul anilor 1980 – având ca principale direcții înăsprirea discursului anti-comunist și acceptarea „capitalismului de stat” ca metodă legitimă de asigurare a dezvoltării economice în perioade de criză și în statele națiune cu o existență relativ recentă – demonstrează tocmai faptul că perioada „anti-națională” a reprezentat o simplă paranteză în istoria gândirii liberale. În concepția naționalist-liberală, națiunea este departe de a reprezenta o comunitate reacționară, sortită pierii. Din contră, națiunea este comunitatea în care individul – principala preocupare a tuturor formelor de liberalism – este capabil să își realizeze și să își potenteze libertățile și drepturile. Spre deosebire de liberalismul clasic, pentru care națiunea reprezenta un simplu cadru al manifestării libertății, liberalismul naționalist face din națiune singura formulă politică viabilă pentru exercitarea democrației. De ce? Întrucât aceasta este singura comunitate capabilă să sedimenteze indivizii – prin comunicarea într-o limbă comună, prin consistența relațiilor și prin dimensiunea proiectivă a existenței comune – într-o agregare politică liberală și democratică¹⁵.

¹¹ Vezi Michel Maffesoli, *Le temps des tribus. Le déclin de l'individualisme dans la société post-moderne*, ed. a 3-a, Paris, La Table Ronde, 2000, p. 30-38.

¹² Vezi John Fines, *Against the State: From Old Liberals to Liberal Hippies*, Chicago, Masscott, 1995.

¹³ Vezi Yves Meny, (travaux réunis pour Georges Lavau), *Idéologies, partis politiques et groupes de pression*, Paris, La Table Ronde, 1991, p. 51-58.

¹⁴ Vezi Yael Tamir, *Liberal Nationalism*, Princeton, PUP, 1993. Ne asumăm în cele ce urmează tratarea sub aceeași denumire a ceea ce se poate aprecia că constituie două curente diferite – naționalismul liberal și liberalismul național, așa cum o face și Will Kymlicka în Will Kymlicka, Wayne Norman (eds.), *Citizenship in Diverse Societies*, Oxford, Oxford University Press, 2000.

¹⁵ Pentru o analiză utilă a argumentelor liberal-naționaliste, vezi Michael Walzer, *Nation and Universe*, în Grethe Peterson (ed.), *Tanner Lectures on Human Values*, vol. 11, Salt Lake City, University of Utah Press, p. 532-556.

Națiunea este văzută aici ca modalitatea esențială de emancipare a individului față de celelalte comunități la care acesta este parte, singura care poate garanta instituțional caracterul democratic al societății, prin formula sistemului politic bazat pe principiul separării puterilor în stat. Sfera politicului se constituie în liantul social, democratic și modern al autonomiei indivizilor, realizată pe baze contractuale. Liberalismul de acest tip reclamă protecția națiunii, ca unic instrument legitimat istoric capabil să amenajeze spațiul public de așa manieră încât exercitarea drepturilor cetățenești să fie asigurată. Este esențial să înțelegem aici că, așa cum arată și Will Kymlicka, nu numai o națiune, ci toate națiunile constituite pe baza acestor principii au aceeași legitimitate, conform teoriei naționalismului liberal¹⁶. În această viziune, națiunea este nu numai „recuperată”, ci și integrată pe deplin în panteonul conceptelor liberale, ocupând un loc privilegiat. Așa cum observă și un cercetător român, naționalismul liberal se valorizează prin ambele sale dimensiuni, refuzând să considere componenta naționalistă (păstrăm sensul larg) ca fiind un „rău necesar”¹⁷, așa cum o face, spre exemplu, naționalismul civic.

Care a fost amprenta politică efectivă a acestui liberalism național? În primul rând, liberalismul național se concretizează la nivel politic prin revenirea în forță, în anii 1990, a partidelor politice liberale – a Partidului Democrat în SUA, a Partidului Liberal-Democrat în Marea Britanie, a Partidului Republican în Franța¹⁸, a partidelor liberale din țările Beneluxului și, nu în ultimul rând, a partidelor liberale, civic-liberale sau democrat-liberale din țările fostului bloc comunist, România făcând, și în acest caz, excepție. Revigorarea discursului de acest tip și înglobarea tematicii europene în acesta – cetățenia integrată europeană fiind considerată de către liberali nu numai perfect compatibilă cu cea națională, ci și potențatoare a acesteia¹⁹ – explică progresul politic al forțelor liberale de la sfârșitul anilor 1990 și începutul mileniului III. Aparent contradictorii, identitățile națională și europeană își găsesc în discursul liberal actual coerența politică, întrucât apelează la același set de valori fundamentale: identitatea europeană, susținută de discursul liberal, se bazează pe identitățile naționale, iar federația europeană, care prinde un anumit contur, se constituie tocmai pe baza voinței statelor naționale. Nu este locul aici să calificăm șansele unui asemenea demers politic; cert este că, încă o dată, teza incompatibilității absolute dintre cele două tipuri de discurs politic – cel național și cel liberal – se vede infirmată.

Departate de a reprezenta concepte politice aparținând unor registre fundamentale opuse, liberalismul și națiunea reușesc să se regăsească în spațiul teoriei și practicii politice. Națiunea oferă cadrul politic optim al punerii în operă a principiilor liberale, în timp ce liberalismul construiește teoria care permite constituirea națiunii politice moderne. Cu excepția unei scurte, dar deosebit de „vizibile” perioade, în care orientarea

¹⁶ „... liberal nationalists are universalists, in the sense of according to the other nations the same rights – subject to the same limitations – which they demand for themselves. They do not try to impose their national identity to other nations either within or outside their borders”, Will Kymlicka, *Western Political Theory and Ethnic Relations*, in Will Kymlicka, Magda Opalski (eds.), *Can Liberal Pluralism Be Exported? Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe*, New York, Oxford University Press, 2001, p. 90.

¹⁷ Vezi Victor Rizescu, *Some Distinctions within Classical Distinctions. On the Civic and Ethnic Conceptions of the Nation*, in “Studia Politica”, 2001, nr. 4, vol. I, p. 1099.

¹⁸ Principalul partid al Uniunii pentru Democrația Franceză, transformat apoi în Democrația Liberală și înglobat în final de Uniunea pentru o Mișcare Populară., în cadrul căreia reprezintă un important curent.

¹⁹ Vezi discursurile politice ale lui Valéry Giscard-d’Estaing referitoare la dimensiunile europeană și națională ale liberalismului pe www.lymec.org

majoră a liberalismului a fost aceea de a respinge și chiar de a combate discursul național, nu putem identifica o opoziție a majorității curentelor liberale față de principiul politic al națiunii. Din contră, o serie de observații și analize ne călăuzesc mai degrabă către concluzia unei corespondențe susținute dintre doctrina liberală și paradigma națională²⁰. Dacă acest articol nu și-a propus decât să schițeze câteva repere pentru infirmarea tezei opoziției dintre concepțiile liberale și discursul național, cercetările ulterioare vor trebui să determine cu mai multă exactitate natura relației dintre cele două și să testeze viabilitatea teoriei formulate în urma acestei determinări în spațiul românesc.

Bibliografie

- Delannoi, Jean, Taguieff, Pierre-André, *Théories du nationalisme. Nation, nationalité, ethnicité*, Paris, Kimé, 1999
- Fines, John, *Against the State: From Old Liberals to Liberal Hippies*, Chicago, Masscott, 1995
- Flathman, Richard, *Toward a Liberalism*, Ithaca, Cornell University Press, 1989
- Holmes, Stephen, *The Anatomy of Antiliberalism*, Harvard University Press, 1999
- Kymlicka, Will, Norman, Wayne (eds.), *Citizenship in Diverse Societies*, Oxford, Oxford University Press, 2000
- Kymlicka, Will, Opalski, Magda (eds.), *Can Liberal Pluralism Be Exported? Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe*, New York, Oxford University Press, 2001
- Lipiansky, Edmond-Marc, *Identités et communication*, Paris, PUF, 1992
- Maffesoli, Michel, *Le temps des tribus. Le déclin de l'individualisme dans la société post-moderne*, ed. a 3-a, Paris, La Table Ronde, 2000
- McMahan, Jeff, McKim, Robert (eds.), *The Morality of Nationalism*, New York, Oxford University Press, 1997
- Mény, Yves (travaux réunis pour Georges Lavau), *Idéologies, partis politiques et groupes de pression*, Paris, La Table Ronde, 1991
- Mill, John Stuart, *Considerations on Representative Government*, Oxford, Basil Blackwell, 1946 (1861)
- Mișcoiu, Sergiu, *The False Assumption of the Opposition Between the National and the European Self-Identifications*, în Grigore Vasilescu (ed.), *Philosophy of European Unification*, Chișinău, Jean Monnet Project, 2004
- Nozick, Robert, *Anarchy, State, and Utopia*, New York, Basic Books, 1974
- Rizescu, Victor, *Some Distinctions within Classical Distinctions. On the Civic and Ethnic Conceptions of the Nation*, în "Studia Politica", 2001, nr. 4, vol. I
- Schnapper, Dominique, *La communauté des citoyens. Sur l'idée moderne de nation*, Paris, Gallimard, 1994
- Tamir, Yael, *Liberal Nationalism*, Princeton, PUP, 1993
- Walzer, Michael, *Nation and Universe*, în Grethe Peterson (ed.), *Tanner Lectures on Human Values*, vol. 11, Salt Lake City, University of Utah Press.

²⁰ Pentru o trecere în revistă a acestora, vezi Michael Walzer, *op. cit.*, p. 555-556.